

Recenzie

Linek, Lukáš: Zrození snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky

Praha, SLON, 2010, 259 s.

Nedávna kniha z vydavateľstva SLON poteší (nielen v domovskom Česku, ale aj na Slovensku) všetkých, ktorí sledujú politické postoje verejnosti, „zváďavo“ sa pýtajú, čo spôsobuje ich poryvy a pri hľadaní odpovedí radi siahnu po výskumných dátach. Monografia sociológa *Lukáša Lineka* by mohla byť modelom, ukážkou „dobrej praxe“ či návodom, ako vybudovať solídnu sociologickú analýzu. Autor systematicky a logicky postupuje od zložitých teoretických konceptov až po úroveň empirických indikátorov, skúmané fenomény porovnáva v čase i naprieč sociálnymi skupinami, dynamike i štruktúre.

Linekova práca sa sústreďuje na základnú výskumnú otázku – čo sa stalo v českej spoločnosti v rokoch 1997 – 1998 a spôsobilo, že vo voľbách 2002 klesla volebná účasť o 16 % bodov a zároveň KSČM dostala o 200 tisíc hlasov viac? Táto základná otázka je odrazovým mostíkom empiricky podloženej analýzy zameranej na dekádu politického vývoja v ČR. Skúmané obdobie spadá do rokov 1996 – 2006. Rok 1996 predstavuje bod „pred“ veľkým treskom a v roku 2006 sa konali senátne voľby, ktoré boli bez priameho dedičstva opozičnej zmluvy.

Kniha vymedzuje a analyzuje 4 hlavné dimenzie postojov verejnosti k politickému režimu: legitimitu režimu, inštitucionálne a individuálne odcudzenie a politickú nespokojnosť. Má dve časti a 10 kapitol. V prvej časti autor rozoberá postoje k režimu, jeho inštitúciám a aktérom, ich úroveň a zdroje, v druhej opisuje ich dôsledky na správanie sa, najmä volebné. V úvode autor objasňuje príčiny zlomu vo vývoji českej spoločnosti v rokoch 1997 – 1998, keď sa skončil sen „premianta“ transformácie. Identifikuje tri zdroje nárastu negatívnych hodnotení politiky: 1. ekonomické ťažkosti, ktoré spôsobili, že mýtus o hladkej transformácii a o neomylnosti ODS dostal trhlinu; 2. škandály okolo financovania politických strán a nečistej privatizácie (koniec roku 1997) a do tretice podpis tzv. „opozičnej zmluvy“ medzi ODS a ČSSD. Jednotlivé udalosti síce odzneli pomerne rýchlo, ich dôsledky však ostali viditeľné poriadne dlho.

V ďalších kapitolách autor dôkladne konceptualizuje spomínané 4 dimenzie postojov k politickému režimu, uvádza ich indikátory a načrtáva dôsledky (schéma na s. 29). Ďalej pracuje s dimenziami jednotlivo, presnejšie ich operacionalizuje a empiricky pokrýva, aby ich v 2. časti knihy opäť poskladal a sumárne prezentoval ich dôsledky. V prípade legitimacy režimu poukazuje na to, že aj tradičné demokracie zažili v 70. rokoch pokles dôvery. Nárast nedôvery má za následok zvýšenie voličských presunov, pokles volebnej lojality, pokles tematického hlasovania, nárast opakovanej neúčasti na voľbách, teda javy, ktoré môžu byť zdrojom nestability politickej scény. Rozlišuje normatívnu legitimitu režimu, čiže súhlas s pravidlami hry (metaforicky vyjadrená onou známou vetou „democracy as the only game in town“) a inštrumentálnu, ktorá predstavuje hodnotenie fungovania režimu, hodnotenie jeho výkonu. Podobne môžeme hovoriť o normatívnej a sociálnej legitimitě (s. 41-42). S tým je úzko spojený aj koncept Davida Eastona, ktorý rozlišuje difúznú a špecifickú podporu

politického režimu a tri úrovne politických objektov – politickú komunitu, režim a autority. Lukáš Linek uvádzané politické postoje analyzuje aj z hľadiska ich distribúcie v sociálnych skupinách podobne, ako to poznáme aj v slovenskej spoločnosti – najsilnejšími prediktormi sú vek, vzdelanie, príjem a status a v postojovej rovine na hodnotenie zmien najviac vplyva hodnotenie komunistického režimu.

Ďalšie kapitoly (4. a 5.) rozoberajú inštitucionálne a individuálne odcudzenie sa politike. S konceptom odcudzenia v politike úzko súvisí politická efektivita. Autor sa vracia k Michiganskej škole volebného správania. Práve v jej modeli je pocit jednotlivca, že politické konanie má, alebo môže mať kľúčový vplyv na politický proces, a teda má zmysel vykonávať činnosti, ako je napríklad hlasovanie. Rozlišuje vonkajšiu a vnútornú efektivitu, pričom absencia prvej plodí inštitucionálne odcudzenie, druhej individuálne odcudzenie. V kapitole o politickej nespokojnosti sa Linek vracia k prepadu politickej spokojnosti v českej spoločnosti – v roku 1997 klesla z polovice na 10% !!! (s. 115).

Druhá časť monografie je venovaná dôsledkom politických postojov a nelegitimity. Prejavujú sa najmä vo volebnej účasti. V českej spoločnosti podobne ako na Slovensku a asi aj v iných nových demokraciách politická nespokojnosť zväčša nevedie k zmene volenej strany, ale k ignorovaniu volieb, čo je iný vzorec ako v etablovaných demokraciách, kde často vedie k hlasovaniu pre opozičné strany (s. 154). Rozsiahly priestor publikácie je venovaný problematike straníckej identifikácie, ktorá „je mriežkou, cez ktorú občania selektívne vnímajú a interpretujú udalosti“. (s. 163) Stranícka identifikácia je sytená sociálnou identitou, racionálnymi a kognitívnymi zdrojmi. Napriek tomu, že sa často zdôrazňuje jej pomalé formovanie a relatívna stabilita, rýchly (či dokonca zrýchlený) politický vývoj môže dať vzniknúť „zrýchleným“ identifikáciám. Linek dokumentuje, že „psychologické straníctvo významne ovplyvňuje samotné hlasovanie vo voľbách a jeho konzistentnosť s deklarovanou orientáciou na strany“. (s. 175)

V závere autor hľadá odpoveď na svoju rečnícku otázku – zažila česká spoločnosť „zrazení snu o demokracii“? Alebo – Kto zradil a kto sa dal oklamať? V tejto časti sa už nedozvieme nič nové – nové režimy dostali na začiatku vysokú „bianco dôveru“, stelesňovali ideál, popretie odmietaného predchádzajúceho režimu. To, čo nastalo neskôr, sa dá považovať za „klasický stret ideálu a reality“, pričom spätne je jasné, že idealistické očakávania sa naplniť ani nemohli a ľudia stratili svoje ideály. Toto vytriezvenie však spôsobilo politické procesy. (s. 211) Autor v záverečnom „zúčtovaní“ dáva vinu práve politikom a celkové dianie v rokoch 1997 – 2000 označuje ako „zradu snu“ (s. 211), tento raz už bez otáznika. Pri čítaní analýzy a diagnózy českej spoločnosti sa nedá neporovnávať so Slovenskom. I bez systematickej komparácie je jasné, že „slovenská krivka“ mala iný priebeh – zjednodušene sa dá povedať, že kreslila skôr „vlnovku“ v závislosti od toho, ktorá garnitúra bola práve pri moci, než prudký prepád prakticky vo všetkých spoločenských skupinách.

Veľkou prednosťou knihy je, že autor má k dispozícii kvalitné „sety“ dátových súborov, konkrétne využíva tri seriózne a relevantné zdroje – sériu výskumov ISSP, tri kolá povolebných výskumov CSES (1996, 2002 a 2006) a výskumy realizované CVVM, ktoré pracuje pri Sociologickom ústave AV ČR. Vďaka tomu si môže dovoliť aj taký „luxus“, že v prípade niektorých konceptov – konkrétne identifikácia s politickou stranou – môže porovnávať empirické dôsledky rôznych operacionalizácií (dáta CVVM a CSES) a vyvodiť z toho dôsledky pre teóriu a ďalšie šetrenia. Výskum-

ne orientovaní čitatelia ocenia aj prílohu s informáciami o analyzovaných dátových súboroch, aj s presným opisom znenia kľúčových otázok a konštrukcie jednotlivých indikátorov.

Záverom ešte raz zopakujem, že ucelená monografia splňa všetky kritériá kvalitnej sociologickej spisby. Je zlatou strednou cestou medzi esejistickým, empiricky nepodloženým „povídaním“ a od reality odtrhnutým cvičením v multivariačných štatistických postupoch, ktoré niekedy pre čísla nevidia sociálnu realitu s jej konkrétnym politickým kontextom. U Lineka je všetkého „tak akurát“ a vytknúť by sa mu dala jedine akási prepiata didaktickosť – každá kapitola v úvode povie, o čom bude a v závere, o čom bola, a tak si čitateľ spolu so samotným meritom veci niektoré úvahy zopakuje aj trikrát. To však len na okraj, inak po dočítaní *Zrazení snu*? len treba dúfať, že autor už pracuje na spracovaní ďalšej dekády politického vývoja českej spoločnosti.

Olga Gyárfášová